

6 MAI-SOPIMUS - uusi maailmanlaki?

Teollisuusmaat valmistelevat investointisopimusta, jonka julki lausuttuna tavoitteena on suojata sijoitukset sekä sijoittajat ja näiden oikeudet. Kansalaisjärjestöjen mukaan seurauksena saattaa kuitenkin olla ympäristö- ja sosiaalilainsäädännön heikkeneminen sekä päätösvallan siirtyminen kansalaisilta ylikansallisille yrityksille ja muille sijoittajille. Myös Suomelle sopimuksen vaikutukset voivat olla valtavia.

Kansainvälinen sijoitustoiminta kasvaa lähes neljä kertaa niin nopeasti kuin kauppa. Sijoittajien mahdollisuudet globaalistaa maailmantaloutta ovat suuret. Useimmiten sijoitus on lähtöisin rikkaista teollisuusmaista tai suuntautuu niihin.

Suorat sijoitukset yksin Euroopan unionin jäsenmaista ulkomaille kasvoivat noin 46 prosenttia 1996–97. Viime vuonna ne hipoivat tuhatta miljardia markkaa. EU-maihin investoitiin viime vuonna 600 miljardilla; kasvua 38 prosenttia. Suomeen suuntauvat sijoitukset kasvoivat puolella vuodesta 1996. Ulkomaiset sijoittajat hallitsevat jo suurta osaa pörssimme osakekaupasta.

Kolmatta vuotta taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö OECD laatii pienellä jäsenjoukollaan monenkeskistä investointisopimusta (MAI, Multilateral Agreement on Investment), jonka se aikoo tarjoilla maapallon enemmistölle. Suurin osa maailman väestöstä asuu näet maissa, jotka eivät kuulu OECD:hen.

29-jäseninen OECD koostuu lähinnä teollisuusmaista, mutta jäseninä ovat myös Meksiko, Tsekki, Unkari ja Korea. MAI-neuvotteluja ovat seuranneet Euroopan unionin komissio ja viisi tarkkailijaa, Argentiina, Brasilia, Chile, Slovakia ja Hongkong. Tarkkailijoista ainakin Brasilian ja Argentiinan kerrotaan jo valmistautuvan MAIhin. Sopimuksesta on levitetty sanaa myös sinne, mistä ei vielä olla rikkaiden kerhossa: Afrikkaan, Baltian tasavaltioihin, Kaakkois-Aasiaan...

MAI-sopimus piti allekirjoittaa toukokuussa 1997, sitten 1998. Pariisissa huhtikuussa 1998 sovittiin seuraavaksi neuvotteluajankohdaksi lokakuu 1998. Uutta takarajaa ei tuolloin mainittu, mutta annettiin ymmärtää, että edetä halutaan.

Sopimuksen luonne

Neuvottelijat pyrkivät ”laajaan, monenkeskiseen sopimukseen kansainvälisestä sijoitustoiminnasta; sopimukseen, joka turvaa investoinneille mahdollisimman suuren vapauden ja suojan ja jonka perusteella erimielisyydet ratkaistaan tehokkaasti”. He uskovat, että yksi yhteinen investointisopimus, yli 1600 kahdenvälisen, kansallisista

erityispiirteistä ponnistavan ja ehtoja sisältävän sijaan hyödyttää ”kaikkia”.

MAI on kansainvälinen, oikeudellisesti sitova sopimus. Se kattaa kaikki alat, ellei toisin mainita.

MAIn tavoitteena on suojata sijoitukset ja sijoittajat sekä näiden oikeudet. Poliittisesti epävakaisissa valtioissa olisi houkuttelevia investointikohteita, mutta sijoitusriskit on ensin poistettava. Sen jälkeen sijoitusten kannattaviin kohteisiin ajatellaan tehostuvan, mikä laskee tuotantokustannusten lisäksi hintoja. Kuluttajien elintason katsotaan nousevan, kun tuotteet ja palvelut voidaan hankkia entistä halvemmalla.

MAIsta on tulossa kovan luokan väline: se luo käytännössä sijoitus- tai yritystuomioistuimet. Yksittäinen sijoittaja voi haastaa valtion oikeuteen ja vaatia vahingonkorvauksia jopa sillä perusteella, että investointisuunnitelmat saavat takaiskun. Näin sijoittajat voivat pyrkiä hankkimaan voittoja myös oikeudenkäynneissä määrättävistä vahingonkorvauksista sijoitustoiminnasta kertyvien voittojen lisäksi. Eniten hyötyvät ne, joilla on varaa oikeudenkäynteihin. Moneenko jollakin kehitysmaalla olisi varaa? Entä, jos kanteita olisi yhtä aikaa useita?

MAIn myötä päätösvaltaa siirtyy kansalaisilta ja valtiolta ylikansallisille yrityksille ja muille sijoittajille.

Rakenne

MAI-sopimuksessa on 12 lukua. Kahdessa ensimmäisessä määritellään sopimus ja sen tavoitteet. Sitten seuraa varsinainen sopimus: sijoittajien ja sijoitusten kohtelu, sijoitusten suojeleminen ja riitojen ratkaisu. Loput seitsemän osaa käsittelevät MAIhin liittyviä yleispiirteitä, rahoituspalveluja, verotusta, maakohtaisia varauksia, MAIn suhdetta muihin kansainvälisiin sopimuksiin, menettelytapoja sekä sopimuksen allekirjoittamista ja siitä eroamista.

Esipuheet sisältävät usein ihmisoikeuksia, kehitystä, työllisyyttä, terveyttä ja ympäristöä käsittelevää tekstiä, jonka kansalaisyhteiskunta vaatii sopimukseen. Ainakaan MAIn esipuheen teksti ei sido oikeudellisesti. Se ei luo velvoitteita tai etuoikeuksia, joiden noudattamista voitaisiin vaatia riitauttamisen kautta. Esimerkiksi teksti, jota sinne kaavailaan työelämän oikeuksista tai ympäristönsuojelusta, ei tule velvoittamaan mihinkään.

Muutenkin MAI-teksti on vaikeaselkoista varmaan myös sopimusneuvottelijoille. Sanamuodoissa on oltava tarkkoja: sitovaa (shall, must) vai sallivaa (should, may) kieltä?

Samalla kun sijoittajien ja sijoitusten liikkuma-alaa halutaan merkittävästi laajentaa, sopimus kaventaa ja rajoittaa valtioiden oikeutta säädellä ulkomaisten yritysten maahantuloa, toiminnan aloittamista ja itse toimintaa. Tästä saattaa koitua ongelmia etenkin kehitysmailla ja siirtymävaiheen maille, jotka haluaisivat suojata esimerkiksi jotain orastavaa tuotantolohkoa tai alaa.

Sijoitus ja sijoittaja

OECD:n määritelmän mukaan sijoitukseen liittyy pääoman tai muiden voimavarojen käyttö, ansio- tai voitto-odotus ja riskioletus. Sijoituksen määritelmä on laajempi kuin koskaan ennen; ”kaikki investoijan suoraan tai epäsuorasti hallitsevat tai omistamat varat”. Suorainvestoinnit, portfolioinvestoinnit, oikeudet ja toimiluvat ovat kaikki MAIn

tarkoittamia investointeja: yritykset, tehtaat, kiinteistöt, osakkeet ja obligaatiot, patentit ja tavaranmerkit, oikeudet hyödyntää valtion omistamia luonnonvaroja.

Suuri osa valtion perinteisistä vastuualueista lankeaa MAIn piiriin. Kun investointeja on niin monenlaisia, pääomien vapaa maahantuonti ja maastavienti vaikuttavat helposti rahan määrään ja rahapolitiikkaan, vaihtokursseihin ja maksutaseeseen.

Sijoittaja voi olla luonnollinen henkilö, oikeushenkilö tai mikä tahansa yhteisö – yhtä hyvin ylikansallinen yhtiö kuin jokin yhdistys tai järjestö, voittoa tuottava tai tuottamaton.

MAIn ydinaseet

Kansallinen kohtelu eli syrjintäkielto, suosituimmuussääntö ja suoritusvaatimusten kielto sekä riitojen ratkaisumenettely ovat sopimuksen ydin ja järeys.

Kansallinen kohtelu on sitä, että MAI-sopimukseen liittyvä valtio ei saa kohdella toisen sijoittajia tai sijoituksia kotimaisia huonommin. Suosituimmuussäännön mukaan omille sijoittajille ja sijoituksille on annettava vastaava asema kuin toisen valtion sijoituksille ja sijoittajille. Aina sovelletaan niitä kieltoja ja säännöksiä, jotka johtavat sijoittajille ja sijoituksille edullisempaan lopputulokseen.

Syrjintäkiellon ja suosituimmuussäännöksen perusteella ulkomainen yhtiö voi vaatia suuria korvauksia, jos on osoitettavissa, että jokin suomalainen taho on saanut sitä edullisemmän kohtelun.

Sopimukseen liittyvä maa ei saa asettaa sijoittajille ehtoja, ns. suoritusvaatimuksia, mitä tulee raaka-aineisiin, paikallistyövoiman käyttöön, kotimaisuusasteeseen, tavaroiden ja palvelujen vientiin, voittojen uudelleen investointiin tai kotiuttamiseen.

Suoritusvaatimukset ovat olleet alueiden ja valtioiden mahdollisuus päästä osalliseksi ulkomaisista suorainvestoinneista. Niillä on myös ohjailtu talouskehitystä. Tällainen toiminta on aiemmin legitimoitu YK:n taloudellisia, poliittisia ja sosiaalisia oikeuksia koskevilla sopimuksilla. Tekniikkasiirtojen kieltäminen voi estää kehitysmaita saamasta ympäristön kannalta edullista ja uutta tekniikkaa.

MAI ja kehitys

Suurimmissa ja vahvimmissa kehitysmaissa globalisoituminen on poistanut jonkin verran köyhyyttä, mutta muualla se on synnyttänyt voittajien ja häviäjien välisiä kuiluja. Neljännes maapallon väestöstä elää kurjuudessa.

Vain pienen pieni osa ulkomaisista investoinneista kohdennetaan köyhimpiin kehitysmaihin, vaikka ulkomaiset investoinnit 1985–95 viisinkertaistuivat. 48 vähiten kehittynyttä maata jakaa keskenään yhtä paljon sijoituksia kuin Brasilia saa yksinään. Kaksitoista kehitysmaata saa neljä viidesosaa kaikista kehitysmaihin suuntautuvista sijoituksista.

Kehitysmaat eivät ole osallistuneet MAI-sopimuksen laadintaan, vaikka kyse on selvästi kansainvälisestä sopimuksesta. YK-hengen mukaan kaikkien niiden valtioiden joita jokin sopimus koskee, tulee voida osallistua sen laatimiseen.

Jos on huoli, etteivät teollisuusmaat pysty, niin voivatko sitten kehitysmaatkaan valita omaa kehitysstrategiaansa?

Pitääkö nykyinen MAI-luonnos hylätä ennen kuin kehitysmaiden hallitukset ja kansalaiset

voivat osallistua sijoitussääntöjen laadintaan?

Kehitysmaissa elanto perustuu pitkälti maatalouteen, kaivostoimintaan, metsänhoitoon ja kalastukseen, joista riippuvaisiin ihmisiin ja yhteisöihin kohdistuvat paineet kasvavat MAI:ssa. Eniten kärsivät naiset ja lapset, ja haavoittuvat ryhmät kuten heikoimpien maiden viljelijät, alkuperäiskansat, kalastajat ja maaseudun maatyöläiset.

Kehitysmaille MAIn avainsäädöksillä on kauaskantoiset seuraukset. Useissa kehitysmaissa toimii investointikomitea, joka tarkastelee hakemuksia tiettyjä kansallisia päämääriä ja kehitystavoitteita vasten. Kriteerit on laadittu suojaamaan kehittymässä olevia paikallisia yrityksiä kunnes ne pystyvät tasaveroisempaan kilpailuun ulkomaisten yritysten kanssa.

Ulkomaisia investointeja hyväksyessään valtiot ovat voineet pyrkiä varmistamaan, että esimerkiksi paikalliset pientilat saavat viljelytukea ja pankit voivat avata haarakonttoreita. Ne ovat voineet kannustaa paikallisten omistamia tai yhteisyrityksiä.

Suojana on käytetty myös erilaisia rajoituksia. Esimerkiksi ravintoa tuottava maatalous pientiloineen ja väestön enemmistön elinehdot pyritään suojaamaan niin, että maan ulkomaalaisomistus on kielletty kokonaan tai sitä on rajoitettu. Jos paikalliset yritykset ovat jo ehtineet hankkia tekniikkaa ja markkinointikanavia esimerkiksi rahakasvien tuotantoon tai kaivostoimintaan, ulkomaisia sijoituksia näille aloille ei kannusteta tai niitä rajoitetaan suoraan. MAI ei salli tällaista säätelyä.

Myös tiedotusvälineet, terveydenhuolto ja opetus on monissa kehitysmaissa suojattu kulttuuri- ja sosiaaliperustein.

Oman elinkeinoelämän kehittyminen on tärkeää myös paikallistekniikan ja osaamisen kannalta, sillä kotimaisesta toiminnasta saatava tulo hyödyttää kyseistä kehitysmaata ja tukee vaihdon viriämistä eri sektorien välille, työpaikkojen syntyä sekä taloudellista, sosiaalista ja poliittista turvallisuutta.

Toistaiseksi kehitysmaissa on harvoja suuryrityksiä, jotka vastavuoroisesti hyötyisivät MAIn mahdollisuuksista ulkomailla. Suosituimmuussäännös vielä estää kehitysmaita solmimasta läheisiä suhteita muiden samassa kehitysvaiheessa olevien tai samalla alueella sijaitsevien kehitysmaiden kanssa.

MAI ja ihmisoikeudet

Ihmisillä on oikeus ruokaan, terveyteen, suojaan, maahan ja työhön. Elintarviketukiaiset, maakeinottelun hillintä, maauudistukset, terveys- ja ympäristönormit ovat edellisten toteutumiseksi välttämättömiä, mutta voivat MAI:ssa tulla kumotuiksi "laittomina". Osa kiellettävistä suoritusvaatimuksista liittyy myös edellä kuvattuihin oikeuksiin. Paikallistyövoiman palkkaaminen, koulutus tai muut satsaukset paikallistalouteen kiellettäisiin.

Kansainväliset tapahtumat osoittavat, että ihmisoikeustavoitteet ja kansainvälinen taloudellinen toiminta ovat ristiriidassa. MAIn mukaan sijoituksille ei voida asettaa ehtoja eikä sijoittajilta kieltää etuja sillä perusteella, mitä tämä tekee, omistaa tai valvoo kolmansissa maissa. Investoinnit esimerkiksi ihmisoikeuksia loukkaaviin diktatuureihin tukevat sortohallitusta, ja eräät valtiot ja yhteisöt estävät investoinnit tällaisiin kohteisiin. Kun MAI kieltää hallituksia soveltamasta investointiboikotteja tai asettamasta sijoituksille ihmisoikeusehtoja, ne yritykset, jotka eivät investoi tällaisiin kohteisiin, kärsivät.

Joukko ihmisoikeusjärjestöjä, Luterilainen maailmanliitto niiden joukossa, osoitti

elokuussa YK:n ihmisoikeuskomissiolle, miten MAI on ristiriidassa valtioita sitovien ihmisoikeusvelvoitteiden kanssa. Ne löysivät neljä ihmisoikeuksien peruseriaa, jotka ovat uhattuina:

-ihmisoikeuksien ensisijaisuus: investointisopimukseen ei voi unohtaa tai jättää noudattamatta ihmisoikeuseriaa ilman, että siltä putoaa legitimitetti

-heikentämättömyys: ihmisoikeusvelvoitteita pitää kunnioittaa, suojella, varmistaa ja täyttää eikä niitä voida heikentää tai rajoittaa kuin ihmisoikeussopimuksissa. MAIn rollback- ja standstill-säädökset ovat tässä ristiriidassa

-muutoksenhakuoikeus: yhtiöiden ja valtioiden välisiä ihmisoikeuskiistoja ei pidä rajata ratkaistaviksi investointielimissä, vaan riitojen ratkaisun on tapahduttava kotimaisilla, alueellisilla, kansainvälisillä ihmisoikeusfoorumeilla

-osallistumisoikeus ja vetoomusoikeus: ihmisoikeudet eivät toteudu ilman osallistumisoikeutta ja mahdollisuutta valittaa väärästä kohtelusta.

Ihmisoikeuskomission alakomitea hyväksyi päätöslauselman, jonka mukaan ihmisoikeudet ovat kaupan, sijoitustoiminnan ja rahapolitiikan ensisijainen tavoite.

MAI, kuluttajat ja työntekijät

Miten käy kuluttajien, jos MAI ei edellytä kilpailusääntöjen noudattamista? Miten ylikansalliset yhtiöt hyödyntävät määräävää markkina-asemaansa tai monopoliaan hinnoittelussa?

Kansainvälisellä työjärjestö ILOlla on perussopimukset työelämän oikeuksista. Niihin kuuluvat mm. lapsityövoiman kieltä, järjestäytymisvapaus ja kollektiivinen neuvottelu-oikeus sekä syrjintäkieltä. Miten MAI lopulta ottaa huomioon nämä tai muut kansainvälisesti sovitut työelämän ehdot?

Neuvottelijat myös vakuuttavat, ettei MAIlla puututa lakkoon, saartoon tai boikottiin työtaistelun muotoina, mutta he toteavat samaan hengenvetoon: lainsäädäntö ei saa syrjiä ulkomaisia yrityksiä. Onko vaara, että syrjinnän laaja määritelmä antaisi sittenkin mahdollisuuden puuttua näihin toimiin? Sopimusluonnoksesta löytyy myös kohta, jossa sijoittajaa suojellaan vaikkapa ympäristökamppailuilta (strife). Eikö ulkomaisen yhtiön edessä saa vastedes osoittaa mieltä?

Entä johtaako paikallistyövoiman käyttövaatimuksen kieltä työttömyyden kasvuun? Tuovatko kansalliset siivous- tai terveydenhuoltofirmat omat työntekijät tullessaan? Miten käy pohjoismaisen sopimuksen työvoiman liikkuvuudesta ja sosiaaliturvasta, esimerkiksi suomalaisten sairaanhoitajien siirtymisen Norjaan, joka ei ole EU:n jäsen? Sveitsiin?

MAI ja ympäristö

MAI ei ole ympäristösopimus, OECD korostaa. Järjestön ympäristöstrategiassa 1991 kuitenkin todetaan, että kestävä kehityksen avain ja terveen ympäristöpolitiikan mahdollisuudet piilevät talous- ja ympäristöpolitiikan yhdistämisessä. Rion huippukokouksessa seuraavana vuonna sovittiin, että ympäristö- ja kehityskysymykset nivotaan talouspoliittiseen päätöksentekoon.

MAI ei aseta sijoittajille sitovia vastuita ympäristön suhteen. Ympäristönsuojelun voi haastaa sijoittajan ja valtion väliseen riitojen ratkaisuun. Ulkomaiset investoijat voivat riitauttaa ympäristö-, terveys- ja turvallisuusnormit sillä perusteella, että ne vievät

sijoitukselta taloudellisen pohjan tai rajoittavat sijoittajan toimintaa ”kohtuuttomasti”.

Kokemus osoittaa, että ulkomaiset investoinnit voivat johtaa luonnonvarojen riistoon ja ympäristölle tuhoisiin gigaprojekteihin ekologisesti ja sosiaalisesti kestävien hankkeiden sijaan. MAIn välityksellä kestävä kehityksen periaatteet ja valtion pitkäjänteinen ympäristöpolitiikka normeineen voivat joutua alamäkeen.

Laajasti määritellyt investoinnit ja epäsuora lunastus voivat tuottaa ongelmia ympäristölle: käyttörajoitukset ja ympäristöverot olisivat tällaisia epäsuoria lunastuksia.

MAI-neuvottelijat puhuvat sosiaali- ja ympäristödumpkauksen kiellosta: normeja ei saa polkea sijoitusten houkuttelemiseksi. Mutta kenen asettamia normeja? Kansallisia vai kansainvälisiä? Kireämpiä vai löysempiä? Tuleeko kiellosta sitova?

Gattin perusteella tonnikalan pyynti ajoverkoin, joihin delfiinit jäävät, WTO:n kasvuhormoneja sisältävän naudanlihan boikotti EU:ssa, polttoaineen puhtaus ja katkarapujen pyynti kilpikonniin hengen kustannuksella ovat kiistoja, joissa ympäristö on hävinnyt rahalle.

MAI, ympäristö ja Suomi

Suomen ympäristölainsäädännöstä löydettiin selvityksessä mahdollisuus 27 varaamaan, joita kaikkia ei pidetä aiheellisina. Aiheellisia löytyi 11: kiinteistöhankinnat, ilmansuojelulaki, terveydensuojelulaki, kemikaalilaki, jätelaki, maa-aineslaki, vesilaki, luonnonsuojelulaki, rakennuslaki, kaivoslaki ja mannermaajalustalaki. Kolmesta jälkimmäisestä varaumaa pidettiin välttämättömänä. Ilman- ja terveydensuojelulakien varaumatarve voi poistua sopimustekstin myötä tai yleisellä ympäristöpoikkeuksella samoin kuin kemikaali-, jäte- ja maa-aineslain osalta.

MAI tarjoaa sijoittajille oikeuden riitauttaa kohtuuttomina pitämiään kansallisia ympäristösäädöksiä. Käytännössä ulkomainen sijoittaja voisi saada eri kohtelun vaikkapa uuden laitoksen lupaehdoissa, jos aiemmille on annettu lievemmat ehdot ja nämä vielä toimivat paikalla. Kyse voi olla ilmansuojelu-, jäte- tai vesilaista tai kiinteistöjen hankkimisluvista. Sijoittaja voisi valittaa kansallisuuteensa nojaavasta syrjinnästä, vaikka lupaehdoista on tarkistettu päästönormien kiristyksen jälkeen.

Suomen lainsäädäntö kieltää ulkomaisen ydinjätteen varastoinnin Suomeen. Kielto on MAIn vastainen. Myös kaivoslaki ja mannermaajalustalaki erottelevat koti- ja ulkomaiset sijoittajat.

Kaivoslaki velvoittaa lupaharkinnassa ottamaan luonnonsuojelulain huomioon. Jos kaivosoikeus evätään jälkimmäisen nojalla, valtio saattaa joutua korvaamaan epäsuoraksi lunastukseksi tulkittavan toimen. Ellei ympäristölupaa myönnetä, kaivosoikeuteen tai -piiriin tehdyn sijoituksen arvo laskee tai katoaa ja korvausvaade uhkaa.

MAI, verotus ja Suomi

MAI rajoittaisi julkisen vallan mahdollisuuksia verottaa, säädellä ja ohjata sijoittajien toimia ja sijoituksia. Kun verotus vaikeutuu, verotulot laskevat. Vasta jälkeen päin voidaan sanoa, miten vaikutukset tuntuisivat Suomessa: tulisiko Suomeen lisää elintaso, tuotantoa, työpaikkoja ja verotuloja vai pakenisivatko sijoitukset, työpaikat ja verotulot ulkomaille. Ympäristö- ja tuoteverojen avulla tapahtuva ohjailu voivat myös vaikeutua.

MAI, kulttuuri ja Suomi

Näyttää siltä, että kulttuuria on vaikeinta puolustaa MA:ta vastaan. Kanada haluaa sulkea kulttuurisektorinsa sekä alkuperäiskansansa MA:n ulkopuolelle. Ranska uhkaa lopettaa sopimusneuvottelut kulttuurinsa suojelemiseksi. Ranska pelkää audiovisuaalisen tuotantonsa kärsivän, kun Euroopan av-markkinat houkuttavat Yhdysvaltoja yhä enemmän.

Miten kulttuurien monimuotoisuuden käy MA:ssa? Vähemmistökulttuurien? Entä taidetukien pienten kulttuurien alueella? Estääkö mikään koulutuksen yksityistämistä ja eriarvoistumista?

Vaikuttaisiko kustannustalon siirtyminen ulkomaisiin käsiin kotimaisen kirjallisuuden kustannusmääriin?

Perinteiset moraaliset tekijänoikeudet, jotka kuuluvat taideteoksen tekijälle, uhkaavat MA:n myötä muuttua tuottajan hallitsemaksi copyright-tyyppiseksi kaupp- ja sijoitustavaraksi. Entä kelle kuuluvat työsuhteessa luodut tietokannat? Aikooko valtio MA:n avulla siirtää oikeuksia työntekijältä työnantajalle? Juttujen ja kirjojen oikeuksien siirtymistä seuraisivat multimedia, musiikki...

Suomessa maksetaan kulttuurille harkinnanvaraisia tukia taidetoimikunnista. Miten niiden käy? Pitääkö opetusministeriön kääntäjille ja kirjailijoille maksetut, usein tärkeintä tulolähdettä edustavat kirjastokorvaukset ulottaa ulkomaisille tekijöille? Onko valtiolla varaa tähän kulttuuripoliittiseen tekoon? Jos ei, niin syrjiikö se silloin valtakielillä toimivia kohtuuttomasti? Ulottuuko sanomalehtien kuljetustuki ulkomaisiin lehtiin?

Entä miten käy opintotukien?

MAI, terveys ja hyvinvointi

Taloudellinen eriarvoisuus on kasvanut 1980-luvun alusta lähtien. Pohjoisen ja etelän väliset tuloerot ovat jyrkentyneet. Rikkaimmat 20 prosenttia ansaitsevat enemmän kuin ennen ja köyhimmät 20 prosenttia ja keskiluokka entistä vähemmän.

Terveysten, työntekijöiden ja ympäristön sekä ihmisoikeuksien suojelusta mainitaan sopimuksen esipuheessa, joka ei ole sitova. Suomi tukee sitovien työelämän normien saamista sopimukseen, mutta on vähemmistössä.

Kansalaisten sosiaalisia oikeuksia käsitellään MA:ssa lähinnä siltä kannalta, että kuluttajat hyötyvät kilpailun halventamista tuotteista ja hyötyvät investointien tuomasta talouskasvusta. Sosiaalipoliittiseen uudelleen jakoon ei kiinnitetä huomiota saati talous- ja sosiaalipolitiikan kytköksiin.

Kuka tuottaa vastedes terveys- ja hyvinvointipalvelut, ja kenellä on niihin varaa? Voidaanko ulkomaiselta tuottajalta edellyttää kotimaisen terveyspolitiikan tavoitteiden tukemista?

Jos tutkija selvittää työssään tietyn lääkkeen vaikutuksia terveyteen, löytää niitä ja raportoi niistä, niin onko oikein haastaa hänet tai hänen työnantajansa oikeuteen?

MAI ja Suomen kunnat

Valtion lisäksi myös alue- ja paikallishallinto, kunnatkin voivat olla MA:n tarkoittamia

sijoittajia. Luonnoksesta löytyy kunnille ongelmallisia kohtia. Miten käy kuntien mahdollisuuksien tukea paikallistalouden kehittämistä? Entä elinkeinorakenteen monipuolistamisen? Kaupungin sisäisen yhteistyön?

MAI rajoittaa kunnan päätösvaltaa kunnallisia palveluita kilpailutettaessa, kun erilaiset sopimuksetkin sisältyvät laajaan investointikäsitteeseen. Myös toimi- ja ympäristöluvut investointeina koskevat kuntia. Kun sijoitus voi olla suora tai epäsuora, on vaikeaa määrittellä investoijaa ja sitä kautta niitä, jotka saavat esittää vaatimuksia vahingonkorvauksista.

Käyttörajoitukset tai ympäristöverot voivat olla MAIn tarkoittamia epäsuoria lunastuksia. Käyttörajoitus ei saisi olla kohtuuton, mutta kuka sen määrittelee?

Myös kaavoituksessa on ongelmakohtia. Pitääkö vastedes kaavoittaa automarketteja kaikille halukkaille, kun sijoittajia ei saa syrjiä? Kaavoitus voi johtaa maan arvon nousuun, mitä Suomen laki ei velvoita korvaamaan maanomistajalle. MAI edellyttää käypää korvausta korkoineen. Vaikuttaisiko tämä ehkä kiinteistömarkkinoiden toimintaan tai yhdyskuntatekniikan rahoitukseen?

Kunnilla on ollut kiinteistöjen hankinnassa etuosto-oikeus. Kun syrjiä ei saa, niin ulkomainen sijoittaja voi riitauttaa sen käytön.

Kunnat ovat voineet vaatia esimerkiksi investointeja ympäristön suojeluun ennen työllistämistuen myöntämistä yritykselle. Tällaista suoritusvaatimusta ei MAI salli.

Voiko Helsingin kaupungin liikennelaitos suosia kaasubusseja? Voidaanko jätehuoltofirmat valita ympäristötasonsa mukaan? Voidaanko tavaran toimittajalta vaatia ympäristösertifikaattia?

Miten käy valtioneuvoston pakkauksista ja niiden tuottamisesta ja hävittämisestä tekemien päätösten?

Entä kuntien EU-rahoituksen rakennerahastoista?

Loputkin esteet poistetaan

MAIn rollback- ja standstill-vaatimukset ovat ristiriidassa sen kanssa, että valtiot ovat sitoutuneet soveltamaan taloudellisia, sosiaalisia ja kulttuurioikeuksia asteittain. Jäljelle jäävät sijoitustoiminnan esteet on tarkoitus ”liberalisoida” eli poistaa maakohtaisista varaumista alkaen. On myös puhuttu siitä, että näitä varaumia ajoittain tarkistettaisiin. Tällainen MAIhin sisältyvä esteiden purku tekee koko varaumien jättämisen tyhjäksi. Perinteisesti varaumia on käytetty tiettyjen lakien suojeluun ja poikkeamien varmistukseen.

Standstill taas tarkoittaa sitä, etteivät tiettyjen lakien perusteella kansallisia varaumia jättävät valtiot kiristä tai säädä vastaavia lakeja sopimuksen allekirjoittamisen jälkeen.

Varaumalistoja lukiessa pitää muistaa, että kyse on lähinnä siirtymäajoista. Kehitysmaiden erityispiirteille ei juuri jätetä tilaa: ne saivat MAIhin liittyessään jättää varaumia vain olemissa olevista aloista.

Kaikkia sopijavaltioita koskevia yleispoikkeamia on tehty vain rahapolitiikan, turvallisuuden ja yleisen järjestyksen kohdalla. Mahdollisista yleispoikkeamista koskien lentoliikennettä, merikuljetuksia, kalastusta, alkuperäiskansoja ja vähemmistöjä on keskusteltu.

Gattin luku XX tekee poikkeamat myös ihmisen, eläimen, kasvin terveyden, luonnonvaran

tai yleisen järjestyksen tai moraalin turvaamiseksi. MAI:ssa yleisiä poikkeamia on vähemmän kuin missään muussa monenvälisessä taloudellisessa sopimuksessa.

Eräät maat ovat esittäneet, että kansanterveyden ja turvallisuuden sekä luonnonvarojen suojelemiseksi tarvittavat säädökset lisättäisiin MAIhin. Gattissakaan niitä ei ole vielä käytetty menestyksekkäästi.

Kansalaisjärjestöt ja MAI

MAI-sopimuksen laadintaan osallistuvien tahojen on ollut vaikeaa ymmärtää siihen kohdistuvaa arvostelua. Arvosteltaessa MAI:ta arvostellaan myös sen lähtökohtia, vallan siirtämistä kansalaisilta ja demokraattisesti valituilta elimiltä sijoittajille, lähinnä ylikansallisille yrityksille.

Lokakuussa 1998 tulee kuluneeksi vuosi siitä, kun kriittiset kansalaisjärjestöt kohtasivat Pariisissa paitsi toisensa myös teollisuusmaiden järjestön OECD:n edustajia. Kansalaisjärjestötapaamisesta kasvoi talven aikana yksi laajimmista kansainvälisistä liikkeistä: laaditun kaltaisen monenkeskisen investointisopimuksen (MAI) kritiikki.

MAI:sta neuvoteltiin salaa toukokuusta 1995 kevättalveen 1997. Yhdysvaltalainen Public Citizen -järjestö ja kanadalainen Council of Canadians saivat sen käsiinsä, tutkivat ja julkistivat internetissä keväällä 1997. Sen jälkeen kansalaisjärjestöjen MAI-verkostot ovat hyödyntäneet sähköposti- ja internetyhteyksiä nopeaan tiedonvaihtoon.

Useisiin valtioihin on syntynyt MAI:n vastaisia tai MAI-kriittisiä ryhmiä. Britanniassa ainakin kahdeksan kuntaa ja pari kreivikuntaa ja Yhdysvalloissa ainakin San Francisco ovat julistautuneet "MAI-vapaiksi vyöhykkeiksi" ja Kanadassa 25 kuntaa vastustaa nykyistä MAI-tekstiä tai on "MAI-vapaita vyöhykkeitä".

Saksassa, Tsekin tasavallassa ja Unkarissa opiskelijat ovat vapaaehtoisvoimin kääntäneet ranskan- tai englanninkielistä sopimustekstiä äidinkielelleen.

Kevättalvesta 1998 kaikkiaan 565 kehitys-, ympäristö-, ihmisoikeus-, ammattiyhdistys-, kuluttaja- ja naisjärjestöä 68 valtiosta allekirjoitti yhteisen julkilausuman MAI:sta. Todeten, että pääoman nopeutuvasta liikkeestä johtuvien sosiaalisten ja ympäristövaikutusten vuoksi investointeja on säädeltävä. MAI kuitenkin näyttää säätelevän valtioiden johtoa. Sitä syytettiin Rion julistuksen, Agenda 21:n, YK:n kuluttajansuojaohjeiden, Unctadin liiketoimien rajoittamisesta annettujen monenkeskisten ohjeiden, Pekingin naisjulistuksen sekä Habitatin globaalin toimintasuunnitelman vastaiseksi.

Allekirjoittajat ilmoittivat vastustavansa MAI:ta, ellei niiden kaikkia vaatimuksia täytetä: sosiaaliset, ympäristö- ja kehitysvaikutukset arvioidaan riippumattomasti; ympäristöä, työntekijöitä, terveyttä, turvallisuutta ja ihmisoikeuksia on sitovasti noudatettava ja sijoittajan velvollisuudet asetetaan ennen oikeuksia; sijoittajan ja valtion välinen riitojen ratkaisujärjestelmä puretaan ja korvataan elimillä, joihin myös siviiliväestö pääsee osallistumaan alkuperäiskansoja myöden; kansalliset lait riittävät korvaamaan lunastuksista koituvat menetykset eikä hallitusten tule joutua luopumaan oikeudestaan laatia ympäristö-, työelämän-, terveys- tai turvanormeja vaikka ne johtaisivatkin sijoittajan taloudellisiin velvoitteisiin. Edelleen vaadittiin määrääjän siirtoa, julkista keskustelua MAI:sta, useampien ministeriöiden osallistumista neuvotteluihin sekä sopimuksesta irtipääsykauden lyhentämistä ja ettei kehitys- ja siirtymävaiheen maita saa painostaa MAI:hin.

Suomesta kannanoton allekirjoittivat Maan ystävät ja Suomen luonnonsuojeluliitto. Kepan hallitus on hyväksynyt kolme suppeampaa, saman suuntaista kannanottoa.

Euroopan parlamentti otti hyvin kriittisen kannan MAI-luonnokseen 10. maaliskuuta ja vaati sopimustekstin uudelleen kirjoittamista. Kirkkojen maailmanneuvosto varoitti MAIsta niin ikään keväällä 1998.

Kansalaisjärjestöjen toiminnalla on tavallaan nyt neljä MAI-kärkeä. People's Global Action ja joukko muita järjestöjä torjuu MAI-sopimuksen ehdoitta. Public Citizen ja edellä mainittu suuri järjestöjoukko torjuu luonnostellun MAIn. Kehitysmaiden suurin järjestö Third World Network pitää MAIn lähtökohtia väärinä, mutta katsoo, että velvoitteita sisältävä investointisopimus Maailman kauppajärjestössä WTO:ssa, jossa on 132 jäsentä, useimmat kehitysmaat mukaan lukien, on kahdesta huonosta vielä huonompi vaihtoehto kuin OECD:n MAI. Ryhmä kansalaisjärjestöjä siirtäisi MAIn mieluummin YK:n alaisuuteen. Intiassa on tehty MAI:lle vaihtoehto (Pradeep S. Mehta, Cuts-järjestö). Kanadassa on laadittu toinen vaihtoehtoinen MAI, joka lähtee kansalaisten oikeuksista ja demokraattisesta valvonnasta. Sen syntyyn ovat myötävaikuttaneet niin intialainen Vandana Shiva kuin TWN:n Martin Khor, englantilainen Colin Hines ja monet muut.

Sopimuksen tulevaisuus

MAIsta neuvotellaan jälleen lokakuussa 1998. Uutta takarajaa ei ole, mutta paineet sopimuksen aikaan saamiseen elävät. Voi olla, että tynkä-MAI solmitaan sen hyväksytyjen avainperiaatteiden ympärille: kansallisen kohtelun, suosituimmuusperiaatteen ja riitojen ratkaisumenettelyn. On myös mahdollista, että sopimushanke palaa jo nyt eikä valmistuttuaan Maailman kauppajärjestölle, jossa kehitysmaat sen jo kerran torpedoivat. Martin Khorin mukaan nyt se menisi siellä läpi ja kehitysmaiden olisi pakko liittyä MAIhin. Ylikansallisten yhtiöiden, niiden etujärjestöjen ja rikkaiden teollisuusmaiden tahto on kuitenkin ottaa myös tämä harppaus tiellä, jota ne pitävät ainoana.

Suomen virallinen kanta on, että MAI on kansallisten etujemme mukainen. OECD:n huhtikuuisista dialogiohjeista huolimatta kansalliset neuvottelijamme ovat olleet hyvin hiljaa kansalaisyhteiskunnan suuntaan. Onko julkista kritiikkiä MAI:ta kohtaan pyritty hälventämään lähinnä kuoliaaksi vaikenemisella?

Kansainväliset sopimukset tuodaan hallituksesta yksimielisinä eduskunnan siunattaviksi. Ellei eduskunnassa sitten vaadita MAI:ta tarpeeksi voimakkaasti täyskäsittelyyn sitä ennen. Näin on jo tapahtunut Ruotsissa, Britanniassa, Ranskassa ja useissa muissa OECD-maissa.

Mitä sinä voit tehdä?

Jokainen meistä voi vaikuttaa MAIn kohtaloon. Voit esimerkiksi

- kirjoittaa kansanedustajallesi tai ministereille
- ottaa yhteyttä lehtien ja radioasemien toimituksiin
- lähettää lehtiin yleisönosastokirjeitä
- lähestyä yhteiskunnan eri tahoja, joiden tavoitteita katsot MAIn haastavan
- seurata kauppaa- ja talouspolitiikkaa, jotka koskettavat meitä kaikkia
- levittää sanaa MAI:sta sopivissa tilanteissa

Lisätietoja

Kepan kauppapoliittinen työryhmä, projektisihteeri Mikael Rönkkö, Annankatu 26, 5. krs, 00100 HKI, puh. 09-612 3098, faksi 612 3145, s-posti mika.ronkko@kepa.fi

Maan ystävien MAI-kampanja, globalisaatioryhmä, PL 21, 00411 HKI, Simo Järvelä, puh. 09-562 1721, s-posti sajarvel@cc.helsinki.fi, Jaana Airaksinen puh./faksi 09-587 7484

Lisätietoja internetissä

<http://www.antenna.nl/aseed> (ASEED Europe)

<http://www.foe.org/site1/international/mai/> (Yhdysvaltain Maan ystävät)

<http://www.wdm.org.uk> (World Development Movement)

<http://www.web.net/coc/maid.html> (Council of Canadians)

<http://www.oecd.org> (OECD)

Materiaalia

Meri Koivusalo: WTO, MAI and health policies – making policies by default, Globalism and Social Policies Programme (GASPP), Stakes, 1998

Suomen Kuntaliitto: Multilateral Agreement on Investment eli MAI-sopimus, epävirallinen muistio 4.6.1998

Ympäristö- ja liikejuristit Oy/Kari Marttinen, Mikko Erkkilä: OECD:n Multilateral Agreement on Investment -sopimusluonnos Suomen ympäristölainsäädännön näkökulmasta. Selvitys ympäristöministeriölle 30.1.1998.

Dennis Pamlin: Globaliseringens arkitekter – MAI och dess aktörer. En minirapport för Miljöförbundet Jordens Vänner. 1998

Human rights as the primary objective of trade, investment and financial policy. Julkilausuma, YK:n ihmisoikeuskomission syrjinnän eston ja vähemmistöjen suojelun alakomissio, 20.8.1998

Miloon Kothari, Habitat International Coalition: The realization of economic, social and cultural rights: The international economic order and the promotion of human rights, YK:n ihmisoikeuskomission 50. istunnossa Genevessä pidetty puheenvuoro 12.8.1998

Martin Khor: A commentary on the draft text of the Multilateral Agreement on Investment, Third World Network

OECD: Multilateral Agreement on Investment, huhtikuun 1998 versio

Lori Wallach: The NGO Pocket Trade Lawyer. Public Citizen's Global Trade

Watch.

Michelle Sforza: MAI Provisions and Proposals: An Analysis of the April 1998 Text, Public Citizen's Global Trade Watch

Towards a Citizens' MAI. Polaris Institute, Kanada huhtikuu 1998

MAI-sopimus – uusi maailmanlaki? Kehitysyhteistyön palvelukeskuksen kehityspoliittiset tietolehtiset nro 6. Toim. Eeva Simola

Oxfamillä, WWF:llä, Yhdysvaltain Maan ystävillä ja World Development Movementilla ym. on runsaasti materiaalia MAIsta (ks. [www-vinkit](#))

Toimittanut Eeva Simola

(simola@kaapeli.fi, puh. ja fax 09-888 4454)

Kepan tietolehtisissä esitetyt arviot ja mielipiteet eivät välttämättä edusta järjestön virallisia kantoja.
